

Čižmešija, Nikola

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Academy of Fine Arts / Sveučilište u Zagrebu, Akademija likovnih umjetnosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:215:544358>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Fine Arts in Zagreb](#)



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AKADEMIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI

NIKOLA ČIŽMEŠIJA
DIPLOMSKI RAD

ZAGREB, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AKADEMIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI
NASTAVNIČKI ODSJEK

DIPLOMSKI RAD
PUT

Studijski program: Diplomski sveučilišni studij likovna kultura, smjer: nastavnički

Predmet: Grafika i primijenjena grafika

Student: Nikola Čižmešija

MB: D-439/N

Mentorica: red. prof. art. Ines Krasić

Suradnica: as. Iva Ćurić

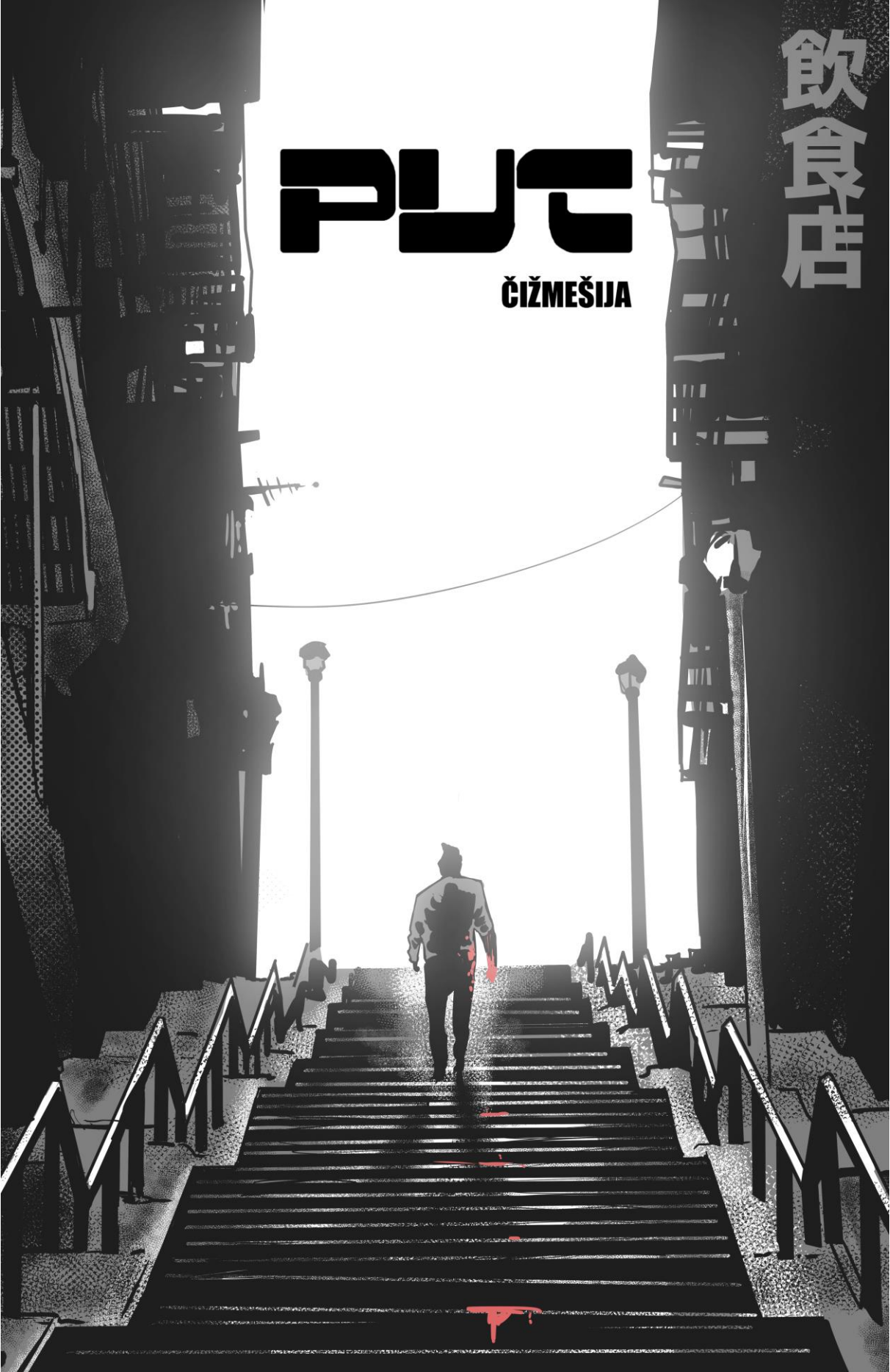
Zagreb, rujan 2019.

Put artikulira smjer kretanja, kretanja prema cilju ili potragu za ciljem. Putujući nailazimo na mnoge prepreke koje će nas staviti na test. Fizičke i psihičke.

A kada su vremena najteža, spremi smo napraviti najveće promjene...

SADRŽAJ

PUT	2
VEZE I INSPIRACIJA	2
IZAZOV	20
SCENARIJ I STRUKTURIRANJE RADNJE	20
ATRIBUTI I SIMBOLI	21
REKLAME	26
TEHNIČKI PODATCI I ZAVRŠNA OBRADA RADA	31
SAŽETAK	34
SUMMARY	34
POPIS ILUSTRACIJA.....	35
POPIS LITERATURE I IZVORA.....	36



PJC

ČIŽMEŠIJA

飲食店

PUT

Strip mi je jedan od najvažnijih interesa u životu. Prikazuje radnju, slijed prizora kroz niz kadrova, vodi oko i fokus čitatelja u istraživanje nepoznatog. Kada sam dobio potvrdu da ću raditi Diplomski rad u mediju stripa, odlučio sam da će strip-album "Put" biti ono najbolje što u ovom trenutku mogu dati od sebe. Na svoj rad gledam vrlo samokritično i rijetko kada sam zaista zadovoljan s postignutim, što je ponekad teško, pogotovo kada sam duboko u projektu.

Na kraju, nadam se da će moja poruka čitatelju biti jasna, a trud vidljiv.

Gdje je volja, tu je i put¹.

VEZE I INSPIRACIJA

Na putu do *Put*a, pronalazio sam autore koji su me motivirali da uložim veliki dio sebe, svojih interesa i vremena u ovaj strip. Svojim djelovanjem na području stripa posebno su me inspirirali autori Katsuye Terada, Sean G. Murphy, Grega Capulla, Davida Aja, Chun Lo i Dalibor Talajić.

Razlog mog odabira romana koji interpretiram svojim radom je ljubav prema stvaralaštvu stripu autora **Katsuye Terade**² i njegovog *Monkey king-a* iz 2005. Upravo preko tog stripa upoznao sam se sa *Sun Wukongom* i njegovim putem do besmrtnosti, a tek potom sam se upustio u čitanje samog romana. Teradin strip je adaptacija originalnog romana, a mnogi članci na internetu prozvali su njegovu verziju Majmuna „Budističkim Conanom“.

¹**Put** - smjer kretanja; aktivnost; razvoj; način, sredstvo i mogućnost da se dođe do nečega.

² **Katsuya Terada** – japanski crtač, rođen 1963. u Okayami. U americi najpoznatiji kao dizajner likova za animirani film *Blood: The Last Vampire*. i crtač na naslovima poput *Hellboy* i *Iron Man*. Teradu se oslovljava sa „rakugaki“ crtačem, više filozofijom nego stilom crtanja gdje crta bilo gdje i bilo kada uz minimalno razmišljanje. Teradin crtači fokus leži u dizajnu likova dok mu je strip više sporedna točka.



Slika 1.



Slika 2.

Katsuya Terada primarno je ilustrator i crtač *character designa*³, a *Monkey king* jedini je njegov do sada izdani strip. *Monkey king* crtan je standardnom japanskog stila čitanja – mangi⁴ (čitanje s desna u lijevo). Priča je podijeljena u dvije knjige i prati avanture *Sun*

³ **Character designer** - osoba odgovorna za osmišljavanje i stvaranje likova za razne platforme poput televizije, filmova, igara, stripova. Oni osmišljaju kako će lik izgledati i ponašati se prema zadanoj temi projekta.

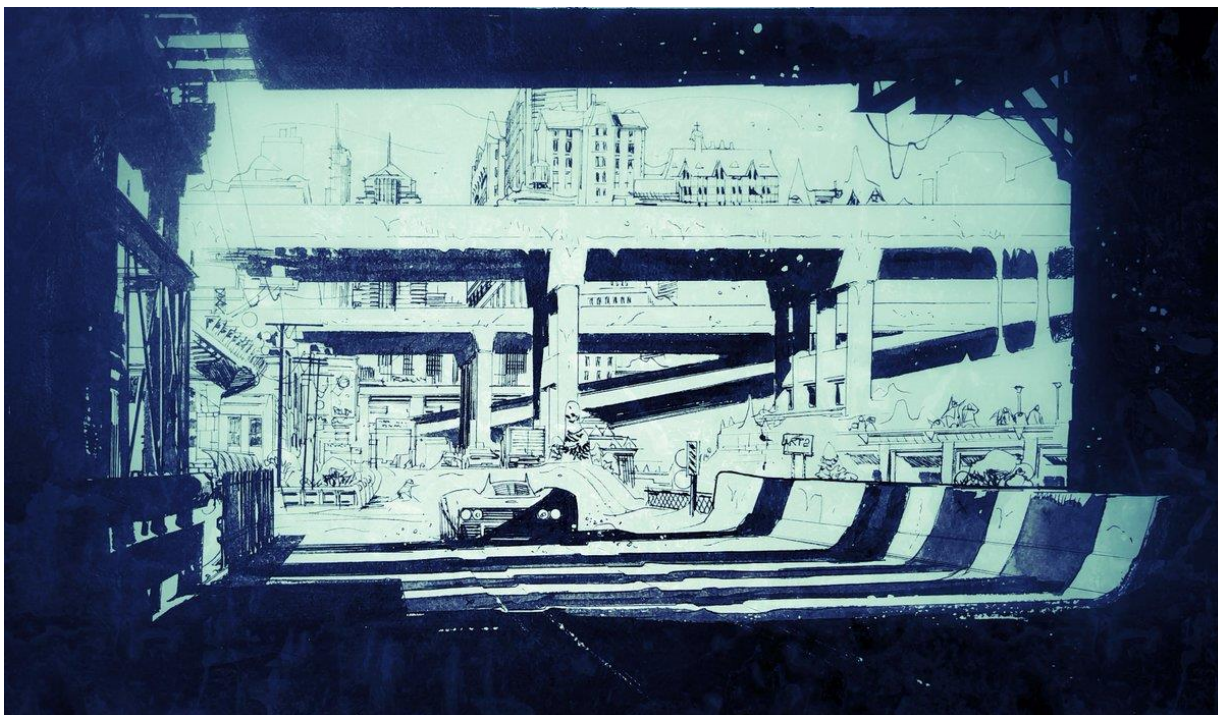
⁴ **Manga** (jap. 漫画 (kanji) ili まんが (kana)), riječ za japanske stripove.

Wukonga. Ono što me najviše privuklo Teradina je vještina crtanja i njegovi eksplozivni kadrovi koji pršte energijom i dinamikom. Kroz čitanje ove mange, prepune akcije, čitatelju ne preostaje puno vremena za odmor. Neki bi rekli da je to loš način pričanja priče, da se čitatelj treba odmoriti no meni je ovaj strip upravo zato fascinantan. Ako kadar ima smireniju radnju, Terada stvara brzinu i dinamiku kroz boje. Svaki kadar prati zadano pravilo gdje jedna boja dominira i diktira atmosferu radnje.

Kroz stripove **Sean G. Murphya** poput *Batman: White knight*, *Punk Rock Jesus* i *Tokyo Ghost* otkrivao sam što je sve moguće izvesti u tehnici tuša, dok kroz radove Marvel crtača **Dalibora Talajića** i njegovog *Master of Kung Fu*, kao i **Davida Aje** i njegovog *Iron Fist* te majstora zanata **Grega Capulla** i njegovog *Batmana* što je sve moguće s pričanjem priče kroz kadrove.



Slika 3.



Slika 4.

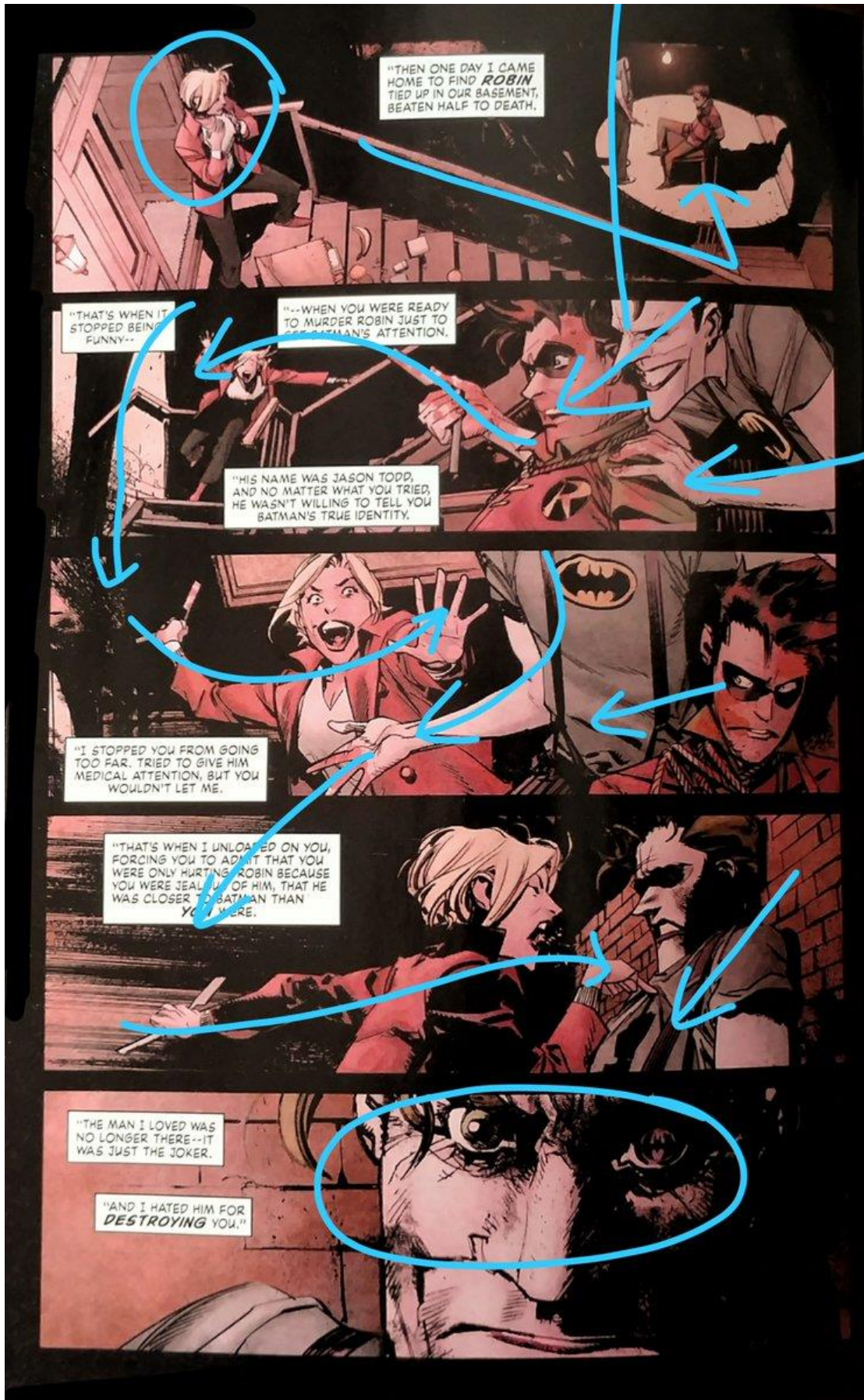
Autor **Sean G. Murphy**⁵ majstor je izražavanja u crno-bijelim kontrastima. *Tokyo Ghost* je strip koji me prvi osvojio; kolege su mi govorili da je unikatan i da "nigdje neću vidjeti takvo nešto". U početku nisam vjerovao i mislio sam da su ljudi pretjerivali oko opisa, ali kada sam otvorio strip i pročitao dvije epizode, u potpunosti me osvojio. Napokon sam shvatio zašto ljudi toliko vole njegov rad. Na američkom tržištu ponajviše su zastupljeni stripovi u kojima superherojski likovi igraju glavnu ulogu, a njihova nabijena muška i previše zaobljena ženska tijela diktiraju radnju i usmjeravaju naraciju. Murphy u svojim radovima traži uzore u europskom stripu gdje pozadina priča jednako važnu priču kao i sami likovi. Nikada nisam vidio toliku posvećenost izradi pozadine kao kod Murphyja. Kada je došla obavijest da će on biti crtač i pisac novog stripa o Batmanu, fanovi su ga pitali koji je njegov najdraži lik za crtanje na što je on samo odgovorio: „Gotham“ (grad).

⁵ **Sean Murphy** – američki crtač, rođen u Nashua, New Hampshireu 1980. godine. U Salemu postaje učenik slikaru i karikaturistu Leslie Swanku. Murphy započinje svoju profesionalnu karijeru prije završetka studiranja na naslovima poput *Star wars* i *Noble Cause*. Murphy je u svojoj ranoj karijeri radio na brojim naslovima za rane izdavače poput DC comics i Dark Horse Comics no prvi veliki trenutak slave zahvatio ga je izdanjem vlastitog stripa *Punk Rock Jesus* kojeg je crtao i pisao.



Slika 5.

Murphy me osvojio i svojim navođenjem oka kroz stranice. Faktor koji igra veliku ulogu u toj moćnoj kontroli kretanja oka je upravo fascinantna upotreba svijetla i sjene unutar samog kadra.



Slika 6.

Moj veliki uzor, kao osoba i kao crtač, je hrvatski crtač **Dalibor Talajić**⁶. Pored neupitnog talenta, kvaliteti njegovog stvaranja i uspjesima koje postiže uvelike doprinose njegova iznimna predanost poslu, radna disciplina i konstantna volja za napretkom.



Slika 7.

⁶ **Dalibor Talajić** – hrvatski strip crtač. Rođen u obitelji glazbenika, Dalibor pohađa muzičku akademiju gdje učiti svirati klarinet te i sam predavati kao profesor. Osim glazbe, radio je i na knjigama snimanja, posuđivao je glasove u crtanim filmovima te pisao i crtao stripove. Prvi veliki uspjeh u strip industriji postigao je na naslovu *Evanđelje po Mateju* za francusku izdavačku kuću Delcort koja mu kasnije otvara vrata Marvela.



Slika 8.

Strip na kojem je radio, a koji me osvojio je *Shang Chi: Master of Kung Fu*.

Talajić je izuzetan pripovjedač. Iako njegove pozadine nisu toliko izražene kao kod Murphya, uvjerljivom gestikulacijom likova prikazuje njihovu vještinu, a upravo borilački tip stripa *Master of Kung Fu*, u kojem je govor tijela bitan, najbolji je primjer za kretnje likova.

Informirajući se o autorima borilačkih stripova koji izdaju za Marvel, doslovno sam "nabasao" na **Davidu Aju**⁷, autora *The Immortal Iron Fista*. Pošto je *Iron Fist* također borilački strip, od crtača je očekivana vještina u prikazu gestikulacije likova. No osim samih tijela, Aja koristi različite oblike kadrova kako bi pojačao dojam, prilikom čega boja igra bitnu ulogu.



Slika 9.

⁷ **David Aja** – španjolski strip crtač. Pohada i diplomira na sveučilištu Salamanca gdje i odmah počinje predavati narednih pet godina. 2000. godine dobiva svoj prvi profesionalni posao kao ilustrator.

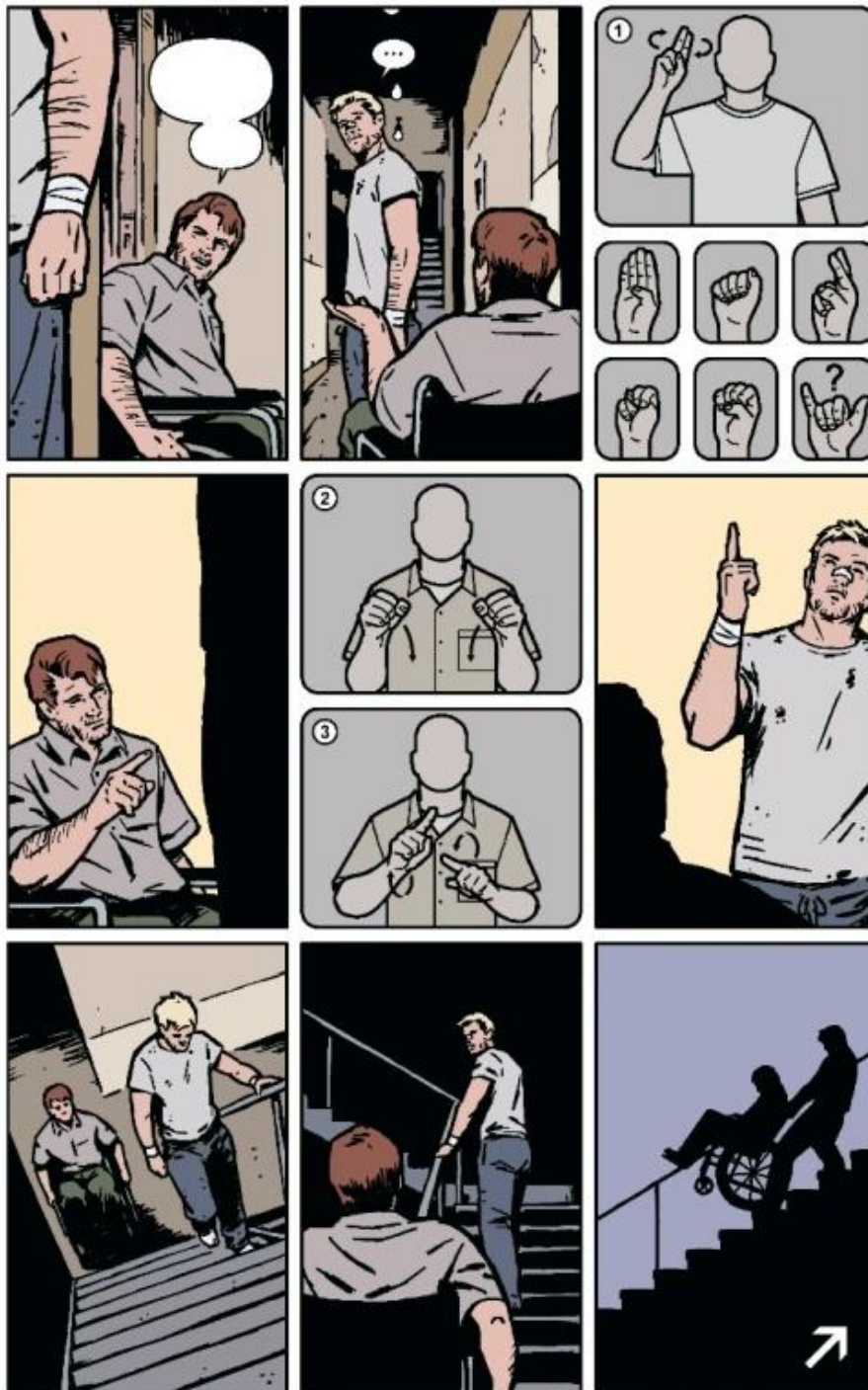


Slika 10.



Slika 11.

Aja poput Murphya na vrlo zapanjujuće načine priča radnju: od skakanja preko krovova u kojem čitatelj prati kretnju lika i ignorira pravila čitanja do potpunog oduzimanja „sluha“ čitatelju koji se poistovjećuje s glavnim likom koji je naglo oglužio. Aja je kasnije komentirao da ukoliko nam to poglavljje stripa nije bilo jasno i ako smo imali problema kod čitanja radnje, upravo time okusili smo dio svakodnevice gluhe osobe.



Slika 12.



Slika 13.

Za autora **Greg Capulla**⁸ možemo reći da je kroz pet godina rada na Batmanu (2011. - 2016.) redefinirao seriju. Njegovo razumijevanje naracije, majstorstvo režije i postave kompozicije kadrova kao i cjelokupnog dojma stranice te genijalne uporabe sjene i svjetla čine ga uzorom mnogim današnjim mladim autorima superherojskog stripa. Njegov stil je istovremeno jednostavan i kompliciran, spor i dinamičan.

⁸ **Greg Capulla** – američki strip crtač. Najpoznatiji po svojem radu na naslovima poput *Quasar*(1991-1192), *X-force*(1992-1993), *Angela* (1994), *Spawn* (1993-2000,2003-2004.) i *Batman* (2011-2016). Osim stripova, Capullo je radio kao ilustrator naslovnica cd albuma za poznate rock i metal bendove poput Disturbed i Korn.



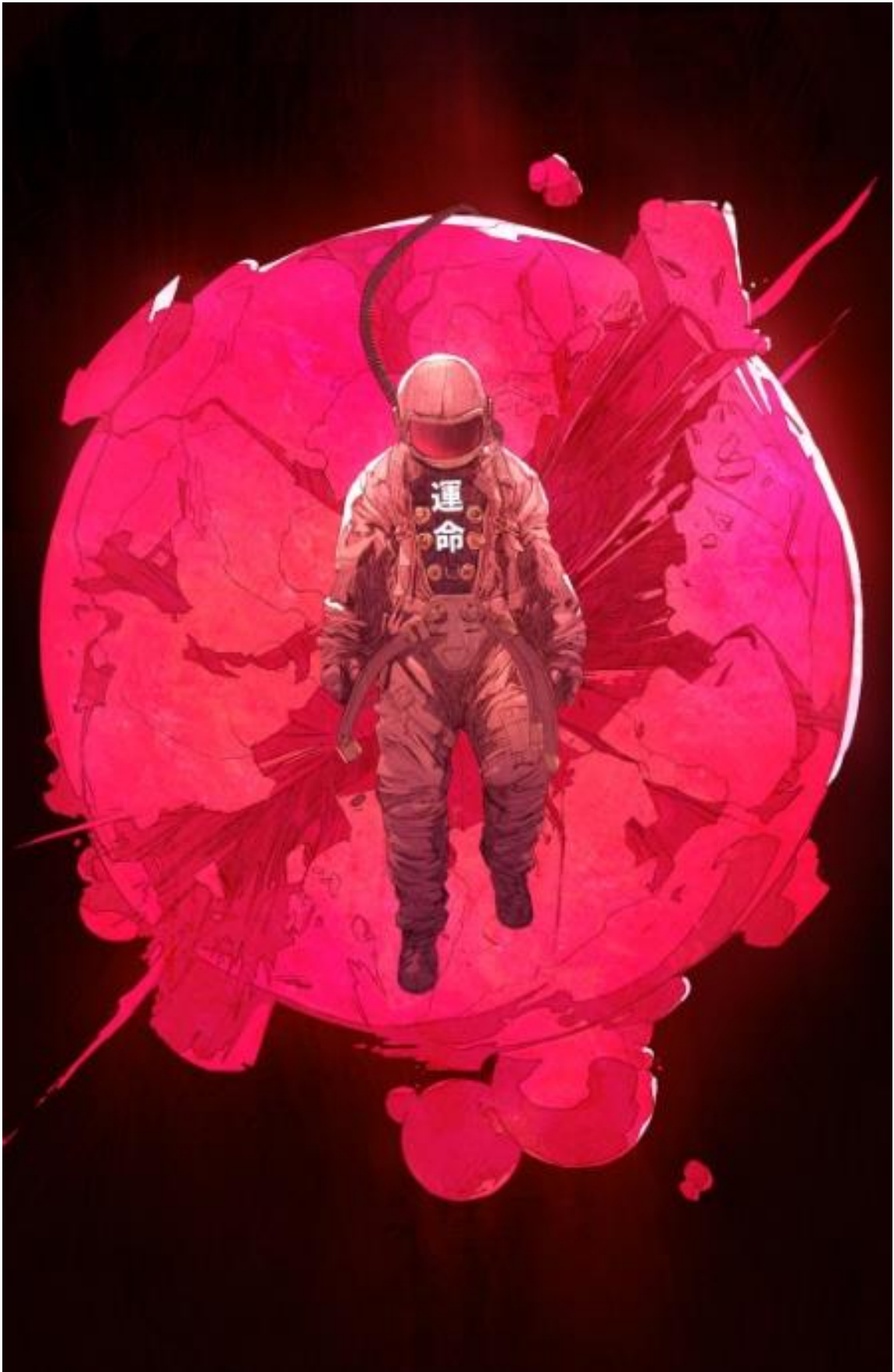
Slika 14.

Prethodno navedeni autori služili su mi kao inspiracija i motivacija za vlastito usavršavanje crtačkih i pripovjedačkih vještina i znanja. Za crtača i ilustratora **Chun Loa**⁹ mogu reći da je "definirao" konačan izgled moga stripa.



Slika 15.

⁹ **Chun Lo** – američki ilustrator i concept artist. Radio je u poljima izdavaštva, reklamacije, i character dizajna. Njegova specijalnost su fantastičke ilustracije orijentalnih motiva.



Slika 16.

Gledajući njegov rad, čitajući o njegovim inspiracijama, uzorima i referencama te načinu pristupa izradi ilustracija, motivirao me da iskušam nove metode u izradi vlastitog stripa, ponajviše u crtanju naslovnica. Chun Lo u svojim digitalno izrađenim ilustracijama, sa snažanim dojmom tradicionalnog pristupa, često koristi japanski *kanji* koji vizualno, ali i simbolički, pojačava sam crtež.



Slika 17.

IZAZOV

Diplomski rad **Put** moja je reinterpretacija prvih sedam poglavlja Wu Cheng'enovog romana *Put prema zapadu* (西遊記 / *Journey to the West*), iz 16. stoljeća. U romanu se spominju povijesne ličnosti i dotiču kineski folklor i mitologija, a radnja prati legendarno hodočašće budističkog redovnika Xuanzanga kroz središnju Aziju na putu prema zapadu sa svoja tri učenika: Sun Wukong, Zhu Bajie i Sha Wujing.

Kroz hodočašće, redovnik se susreće s mnogim preprekama, nevoljama i kušnjama.

Prvih sedam poglavlja radnja prati prvog od redovnikovih učenika Sun Wukonga, majmuna rođenog iz kamena, besmrtnog, neustrašivog, ali i neopisivo arogantnog borca. Kroz navedena poglavlja čitatelj prati majmunov život, od rođenja, njegovog dokazivanja, rasta do pozicije moći uz neizbježne sukobe i probleme pa sve do njegovog pada i zatočenja.

Glavni lik koji je u originalu majmun, u mojoj interpretaciji je emocionalno nestabilan i pokvaren muškarac zaslijepljen vlastitim ambicijama koje ga na kraju dovode do poraza u kojem shvaća što je sve imao i kako je to lako izgubio.

SCENARIJ I STRUKTURIRANJE RADNJE

Radnja diplomskog *strip-albuma Put* prolazila je kroz mnogobrojne promjene, razrade i varijacije; u početku se odvijala na ulici, zatim je mjesto radnje premješteno u ring, a u konačnici kuhinja postaje "poprište zbivanja".

Prva zamisao je bila veoma blizu originalu romana pa je glavni lik bio zamišljen kao borac, a naracija se vezivala uz trijade, ulične bande i huligane. U jednoj od razrada glavni je lik postao boksač na putu prema svoj „besmrtnosti“, tituli boksača broja jedan u svojoj kategoriji. Daljnjim radom na scenariju radnja se preselila iz jednog ringa u drugi - u kuhinju, što se u početku doimalo kao neka zafrkancija, no ubrzo je postao ozbiljan i veoma zanimljiv izazov.

Razrađujući radnju stripa, počeo sam se igrati s idejom njegova čitanja te sam radnju podijelio u dvije zasebne cjeline: intervju i sjećanja glavnog lika.

Glavna radnja prati protagonista na intervjuu za novi posao. Svako od pet poglavlja započinje jednim bitnim pitanjem koje ispitivač postavlja glavnom liku kroz čije

odgovore čitatelj otkriva njegovu prošlost. Vođena pitanjima za intervju, poglavlja ne teku linearno, pomiješana su. Time navodim čitatelja da se vraća na predhodne stranice i poglavlja, a sve s željom da čitatelj više istražuje priču.

Kako bi postigao takvu razlomljenu strukturu radnje, kod razrade scenarija stripa svako poglavlje sam tretirao kao zasebnu priču. Kroz odgovore glavnog lika, čitatelj otkriva razloge njegovog zapošljavanja u kuhinji, te što je sve na kraju izgubio svojim ponašanjem, zasljepljen ambicijama i željom za moći. Kroz naraciju stripa glavni lik se penje po „hranidbenom lancu“ unutar hijerarhije u kuhinji u želji da postane broj jedan – šef kuhinje, prilikom čega se na svom putu do vrha podmuklo služi prljavim sredstvima.

ATRIBUTI I SIMBOLI

Radnja stripa strukturirana je kroz 5 poglavlja s ukupno 22 stranice, između kojih se nalaze umetnute reklame; Prva stranica predstavlja uvod, a zadnja rasplet.

Svako poglavlje ima po 4 stranice i individualnu naslovnicu. Na naslovnicama su prikazani likovi - nositelji radnje tog poglavlja stripa. Svaki lik je vezan vlastitom bojom i japanskim simbolom, *kanjijem*¹⁰ koji ga predstavlja. Odabir boja i simbola bitno je povezan s originalnom knjigom i prikazima likova.

Glavni lik prikazan je u crvenoj boji sa *kanjijem* majmuna (猿), dok lik njegove djevojke ne postoji u originalnoj priči, ali sam ga preko svog adaptiranog scenarija uveo u priču, što mi je dalo slobodu u odabiru boje (žuta) i simbola koji predstavlja (ljubav 愛).

Simbol psa (犬) vezan uz glavnog kuhara odabran je jer predstavlja simbol/znak nebeskog generala Erlonga Shena koji je u romanu jedini dorastao Sun Wukongovoj vještini i snazi. Simbol kotača (輪) za šeficu kuhinje predstavlja atribut princa lotosa *Nezha* kojeg u mnogim prikazima vidimo s plamtećim kotačima ispod stopala. Za kraj, ispitivač je prikazan u zelenoj boji koja poput njegovog simbola predstavlja žad (翡翠). Ispitivač u stripu moja je verzija nebeskog vladara, Cara Žada koji nadgleda, pomaže, kontrolira i zatoči Sun Wukonga.

¹⁰ **Kanji** (漢字) su kineski znakovi korišteni u modernom japanskom jeziku zajedno sa hiraganom, katakanom, arapskim brojevima te povremeno latinicom.

PLUČE

ČIŽMEŠIJA



Slika 18.

PLATE

ČIŽMEŠIJA



Slika 19.

PILOT

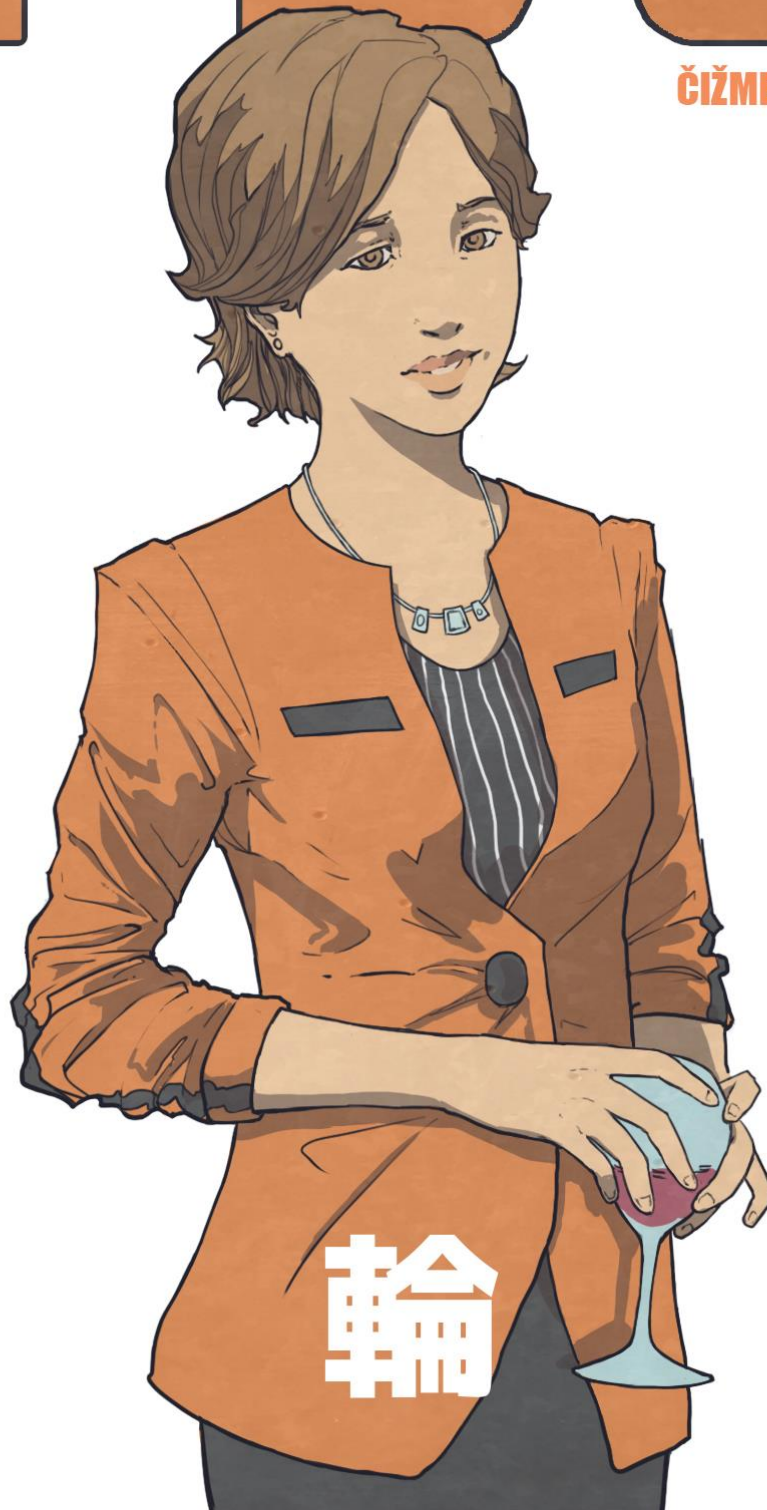
ČIŽMEŠIJA



Slika 20.

PILE

ČIŽMEŠIJA



Slika 21.

REKLAME

Crtačice i crtači: *Dean Hamer, Sunčana Brkulj, Zdenko Mikša, Mihael Bađun*

Između pojedinih stranica stripa umetnuo sam zabavne **reklame** koje su zamišljene kao kratki predah u toku čitanju. Crtanje reklama povjereno je različitim autorima, studentima ALU, svakome po jedna stranica. Uvjet je bio da oblikovanjem prate scenarističku nit samog stripa, koja se odnosi na temu kuhinja, hrane, restorana i *gastro-business*.

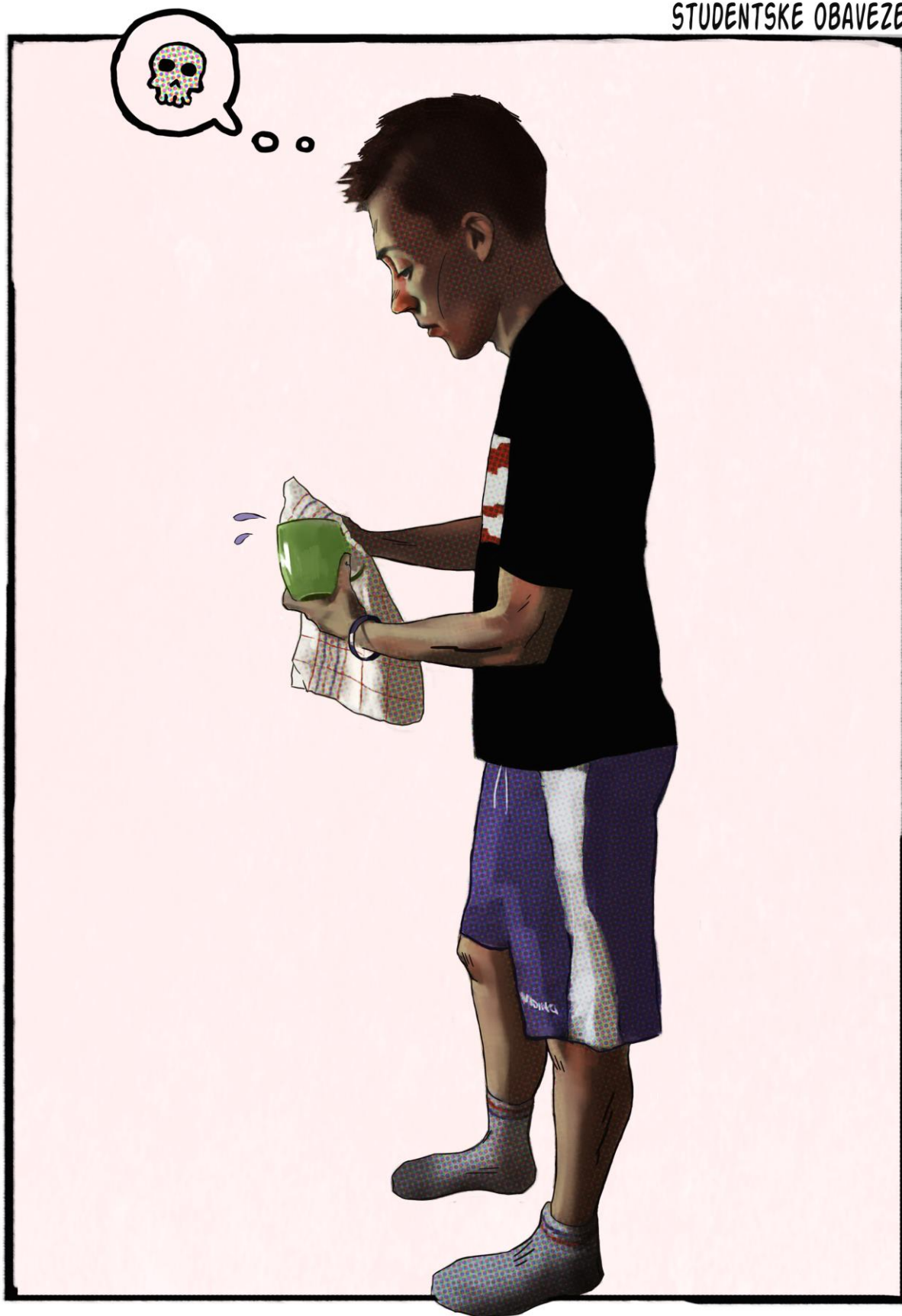
Ideja ovih izdvojenih tabli-reklama nije usmjerena na komercijalno plasiranje "reklamiranih proizvoda", već na predstavljanje crtačkog umijeća autora, njihovog stvaralaštva i kreativnosti. Uvođenjem ovih reklama u tkivo stripa želim istaknuti i predstaviti kolege čiju upornost i kvalitetan rad izuzetno cijenim.



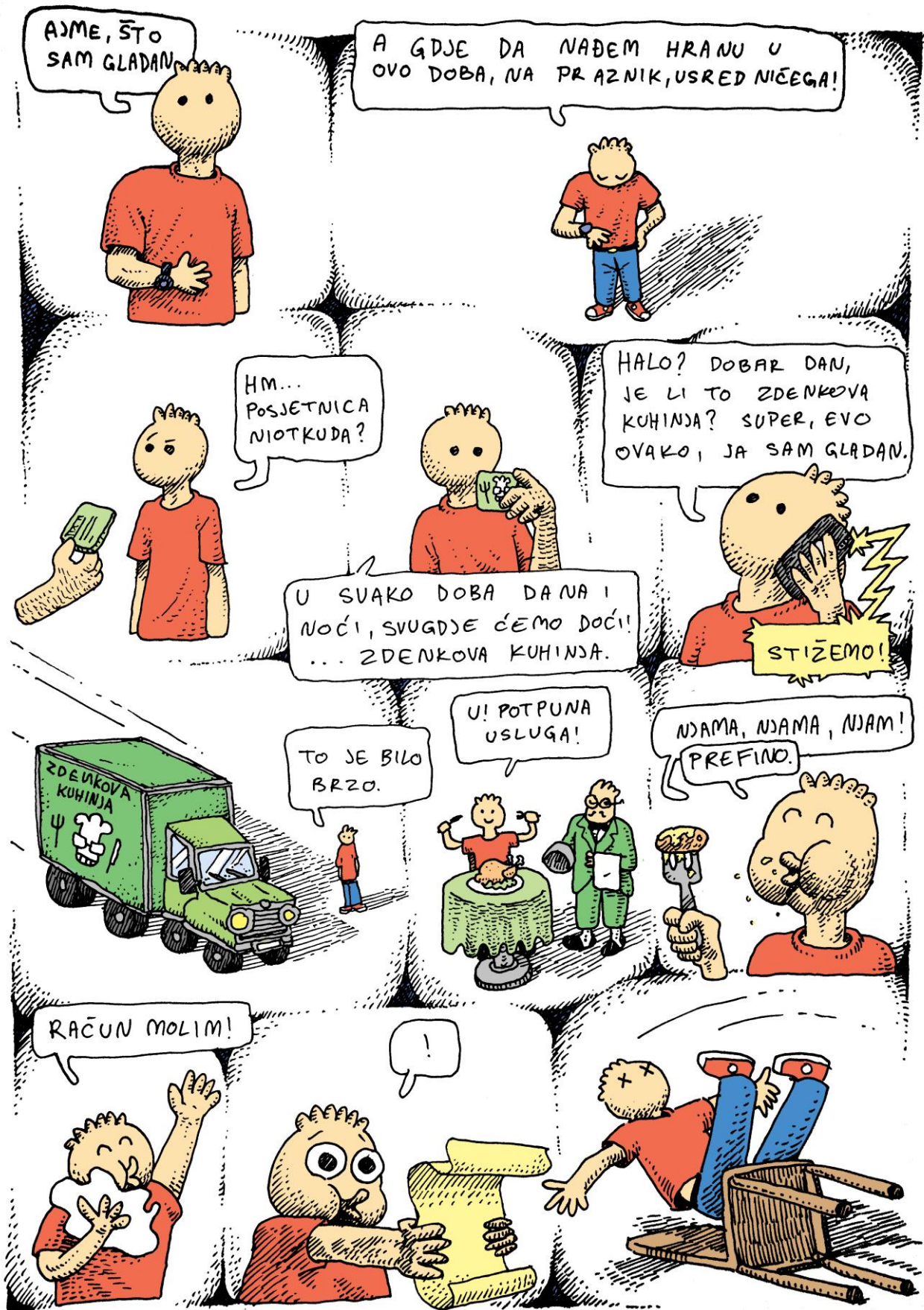
Slika 22.



Slika 23.



Slika 24.



Slika 25.

TEHNIČKI PODATCI I ZAVRŠNA OBRADA RADA

Moj djetinjstvo ispunjeno je čitanjem američkih stripova o superherojima, a format u kojem su bili printani bio je upravo 16,83 cm x 26 cm. Upravo zbog tih *heroja djetinjstva*, htio sam da moj *Put* bude na polici, u ravnini s njima.

Put

Strip album; 2019. godina.

Table stripa – olovka i digitalna obrada stranice; Dimenzije: 16,83 cm x 26 cm (*američki strip format*)

Originalne table za strip album izvedene su klasičnim crtačkim tehnikama olovke i tuša na papiru; radnja je prikazana kombinacijom crno-bijelih stranica stripa, a naslovnice poglavlja i glavna strana izvedene su u boji, pri čemu je originalni crtež tušem skeniran i obojan. U početku je plan bio da tuš bude izveden ručno, ali tijekom procesa izrade digitalna metoda obrade crteža se pokazala optimalnijom.

Osim samog crteža olovkom, koristio sam se i digitalnim programima poput *Photoshopa* za crtanje i bojanje naslovnica te programom *Tinkercad* za izradu 3D modela kuhinje, kao glavnog mjesta radnje. 3D model kuhinje bio mi je od velike pomoći kod crtanja stripa, a posebno je koristan pri pronalaženju i odabiru dinamičnih i zanimljivih očišta.



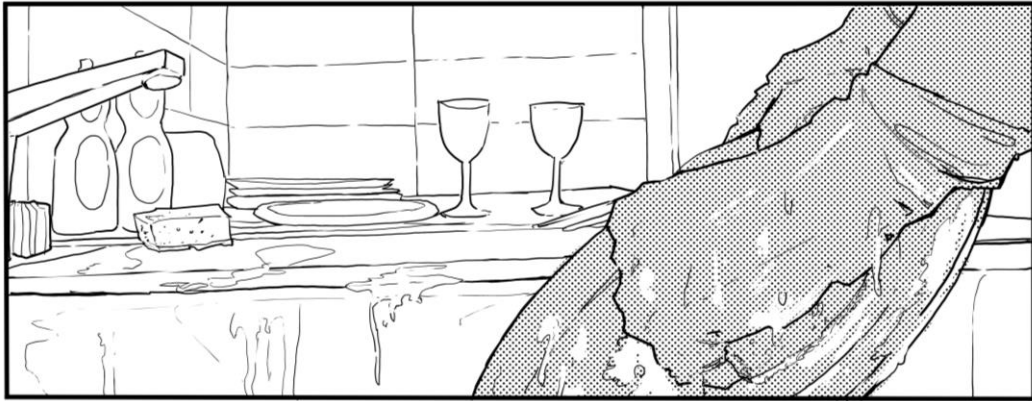
Slika 26.



Slika 27.



Slika 28.



Slika 29.

SAŽETAK

Diplomski rad **Put** je autorova re-interpretacija prvih sedam poglavlja Wu Cheng'enovog romana "*Put prema zapadu*" (西遊記 / *Journey to the West*), legendarnim kineskim romanom iz 16. stoljeća. Rezultat je predanog rada i proučavanja niza referentnih autora koji su utjecali na konačan izgled djela. Ispričana u formi stripa, unutar 20-ak stranica radnja prati ambicioznog mladića koji, upravo zbog vlastitih ambicija, gubi ono što mu je najbitnije... Priča je to o početku i kraju, o usponu i padu, o Ying i Yang-u.

"Namjera" *Put*a nije samo ispričati priču glavnog junaka i/ili prikazati vještinu glavnog crtača, autora stripa, već predstaviti i promovirati medij i strip crtače prikazom stvaralaštva afirmiranih autora i prezentiranjem mladih crtača, autora reklama umetnutih među stranice strip albuma.

SUMMARY

The master thesis "Put" is the author's reinterpretation of the first seven chapters of Wu Chen'en's "Journey to the west" ("西遊記"), a legendary chinese novel from the 16th century. It is the result of dedicated work and study of a number of authors who have influenced the final outlook of the work. Told in comic book form and under 20 pages long, the story follows an ambitious young man, who due to his own ambitions loses that which is most important to him...It is a story of the beginning and the end, of rise and fall, of Yin and Yang. The "goal" of "Put" is not just to tell the main hero's story and/or to show off the comic artist's skill, but to introduce and promote the medium and comic book artists by displaying the craftsmanship of affirmed authors and presenting young artists, the authors of ads between the pages of the comic book.

POPIS ILUSTRACIJA I SLIKOVNIH PRILOGA:

- Slika 1 - Katsuya Terada, *Monkey King*, Dark Horse, 2005. str - 3
- Slika 2 - Katsuya Terada, *Monkey King*, Dark Horse, 2005. str - 4
- Slika 3 - Sean Murphy, *Tokyo Ghost*, Image Comics, 2015. str - 5
- Slika 4 - Sean Murphy, *Batman White Knight*, DC Comics, 2017. str - 6
- Slika 5 - Sean Murphy, *Batman White Knight*, DC Comics, 2017. str - 7
- Slika 6 - Sean Murphy, *Batman White Knight*, DC Comics, 2017. str - 8
- Slika 7 - Dalibor Talajić - Master of Kung Fu, Marvel Comics 2015. str - 9
- Slika 8 - Dalibor Talajić - Master of Kung Fu, Marvel Comics 2015. str - 10
- Slika 9 - David Aja, *Iron Fist*, Marvel, 2006.-2007. str - 11
- Slika 10 - David Aja, *Iron Fist*, Marvel, 2006.-2007. str - 12
- Slika 11 - David Aja, *Iron Fist*, Marvel, 2006.-2007. str - 13
- Slika 12 - David Aja, *Hawkeye*, Marvel, 2013.-2015.-2007. str - 14
- Slika 13 - Greg Capullo, *Batman Dc Comics*, 2011. - 2016. str - 15
- Slika 14 - Greg Capullo, *Batman Dc Comics*, 2011. - 2016. str - 16
- Slika 15 - Chun Lo, *The Beast*, Chun Lo, 2017. str - 17
- Slika 16 - Chun Lo, *The World* str - 18
- Slika 17 - Chun Lo, *Death* str - 19
- Slika 18 - Nikola Čižmešija – naslovnica poglavlja – *Put*, 2019. str - 22
- Slika 19 - Nikola Čižmešija – naslovnica poglavlja – *Put*, 2019. str - 23
- Slika 20 - Nikola Čižmešija – naslovnica poglavlja – *Put*, 2019. str - 24
- Slika 21 - Nikola Čižmešija – naslovnica poglavlja – *Put*, 2019. str - 25
- Slika 12 – Dean Hamer – reklama, 2019. str - 26
- Slika 23 – Sunčana Brkulj – reklama, 2019. str - 27
- Slika 24 – Mihael Bađun – reklama, 2019. str - 28
- Slika 25 – Zdenko Mikša – reklama, 2019. str - 29
- Slika 26 - Nikola Čižmešija – stranica stripa, olovka – *Put*, 2019. str - 30
- Slika 27 - Nikola Čižmešija – stranica stripa, digitalni tuš – *Put*, 2019. str - 31
- Slika 28 - Nikola Čižmešija – stranica stripa, olovka – *Put*, 2019. str - 32
- Slika 29 - Nikola Čižmešija – stranica stripa, digitalni tuš – *Put*, 2019. str - 33

POPIS LITERATURE I IZVORA:

Journey to the West, Wu Cheng'en (autor), W. J. F. Jenner (prevoditelj), 1982, Foreign Languages Press

How to draw comics the marvel way, Stan Lee, John Buscema, 1984., A Fireside book, New York

Understanding Comics: The Invisible Art, Scott McCloud, 2005., Mentor, Zagreb